

*Mustafayev Asif Mirlazım oğlu,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Bakı Biznes Universiteti,
Email:asif5252@rambler.ru*

RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİLİYİN ƏLDƏ OLUNMASI ÜZRƏ KORPORATİV İDARƏETMƏNİN ÜSTÜNLÜKLƏRİ

Dövlət sektoruna aid müəssisələr ölkə iqtisadiyyatında kifayət qədər çəkiyə malik olan təsərrüfat subyektləri kimi özünü göstərir. Xüsusən də qeyd etmək lazımdır ki, sosial-iqtisadi problemlərin həllində və məşğulluğun təmin olunmasında daha çox özünü göstərməkdədir. Əmtəə və xidmətlər istehsalı üzrə ÜDM-də 45 faizlik, mülkiyyət mənsubiyyəti olaraq isə 17 faizlik paya malik olan dövlət müəssisələri daha çox ictimai əhəmiyyətli işlərdə, təbii ehtiyatlar üzrə bölgədə, infrastruktur layihələrin reallaşmasında, rabitə, enerji sektorlarında və nəqliyyat, su təchizatı sahəsində xüsusi çəkiyə malikdir. Qeyd etmək lazımdır ki, dövlət müəssisələrində fəaliyyət səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. Belə tədbirlərdən biri kimi 2016-cı ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin “Səhmlərinin nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan hüquqi şəxslərin fəaliyyətində səmərəliliyinin artırılması ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” imzaladığı sərəncamı xüsusi ilə vurğulamaq lazımdır. Bu sərəncam imkan verəcəkdir ki, dövlət müəssisələrinin fəaliyyətində şəffaflıq, hesabatlılıq və beynəlxalq təcrübəyə əsaslanmaq ön plana çıxsın. Xüsusən də bu sərəncamla dövlət müəssisələrində korporativ idarəetmə imkanları genişlənəcəkdir.

İmzalanan sərəncam əsasında dövlət müəssisələrində korporativ idarəetmə qaydaları tənzimlənəcək, müəyyən standartlar tətbiq ediləcəkdir. Əsas məqsəd yenə burada şəffaflığın artırılması ilə yanaşı, bazar sistemi üçün sağlam rəqabət mühitinin yara-

dılmasıdır. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, dövlət mülkiyyətinə məxsus müəssisələrdə korporativ idarəetmə tətbiq baxımından eyni nəticələri verməyə bilər. Bunun üçün ilk öncə müəssisə daxilində auditin aparılması, həmçinin uçotun mütərəqqi edilməsi, risklərin qiymətləndirilməsi və aktivlərdən səmərəli istifadə olunması aktualıq kəsb edir ki, bu da imzalanan sərəncamda nəzərdə tutulmuşdur.

Dövlət müəssisələrində korporativ idarəetmənin tətbiqi bir tərəfdən dövlət sahibkarlığının, digər tərəfdən isə özəl sektor ilə sağlam rəqabət mühitinin yaradılmasına gətirib çıxaracaqdır. Xüsusən də, dövlət müəssisələri üzrə dövlətin iqtisadi siyasətində tənzimləmənin sərhədlərinin dəqiq müəyyən olunması digər sektorlar üçün şəffaflıq baxımından əlavə stimül yaradacaqdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, dövlət müəssisələrində korporativ idarəetmənin genişləndirilməsi həm nemətlər bazarında, həm də pul bazarında müəyyən tarazlığın əldə olunmasına şərait yaradacaqdır. Məlumdur ki, Azərbaycanda qiymətli kağızlar bazarının zəif inkişaf etməsi maliyyə bazarının bu sahə üzrə əməliyyatlar baxımından geri qalmasını şərtləndirir. Bir çox ölkələrdə fond bazarının kapitallaşmasının 20-50%-nə qədərini dövlət müəssisələrinə aid qiymətli kağızlar təşkil edir ki, bu ölkələrə Malayziyanı, Hindistanı və s. daxil etmək olar.

Korporativ idarəetmənin tətbiqi dövlət müəssisələrinin dövlət büdcəsi yükünü azaldacaq və əlavə dividendlər gətirəcəkdir. Bu, həmçinin Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2016-cı ildə imzaladığı “Azərbaycanın milli iqtisadiyyatı və əsas iqtisadi sektorları üzrə Strateji Yol Xəritəsi”ndə nəzərdə tutulan prioritet istiqamətlərə uyğun olduğunu da söyləmək lazımdır. Belə ki, əsas prioritetlərdən olan dövlət və özəl sektor əməkdaşlığı korporativ idarəetmə baxımından daha da genişlənəcəkdir.

Dövlət müəssisələrinə korporativ idarəetmənin tətbiqi ilə mülkiyyət bazasında nəzarət, fəaliyyət və idarəetmə baxımından mövcud qanunvericilik bazada müəyyən dəyişiklik edilməsinə ehtiyac olacaqdır. Xüsusən də Azərbaycanda dövlət mülkiyyətinə aid olan 20 ən iri müəssisələrdə korporativ idarəetmənin tətbiqi məqsəduyğundur. Daha öncədən qeyd etdiyimiz kimi, dövlət sektoru üzrə vahid hüquqi bazanın yaradılmaması qeyd olunan prosesi ləngidən amillərdən hesab olunur. Belə bir qanunvericiliyin formalaşması özlüyündə dövlət mülkiyyətinin məqsədlərini formalaşdırmağa, strateji əhəmiyyət kəsb edən sahələrin müəyyən edilməsinə, təsərrüfat daxili fəaliyyətlərin səmərəli idarə edilməsinə, nəticədə hesabatlılığın, şəffaflığın gücləndirilməsinə şərait yaradacaqdır. Bunun üçün dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrin fəaliyyəti üzrə vahid dövlət siyasəti həyata keçirilməlidir.

Məlumdur ki, Azərbaycanda dövlət mülkiyyətinə aid olan iri müəssisələrin iqtisadi göstəriciləri, maliyyə məlumatları ictimaiyyət üçün bir o qədər də açıq deyildir. İstər Strateji Yol Xəritəsində nəzərdə tutulan hədəflərə çatmaq, istərsə də sağlam rəqabət mühitinin yaradılması üçün yüksək keyfiyyətli və etibarlı iqtisadi göstəricilər tələb olunur. Bu sahədə ölkəmizdə müəyyən problemlər vardır. Məhz korporativ idarəetmənin tətbiqi bu sahədə müəyyən müsbət dəyişikliklərə gətirib çıxaracaqdır. Bu sahədə hələ ki, 3 normativ akt fəaliyyət göstərir. Onlara:

1. “Səhmlərin nəzarət paketi dövlətə məxsus olan hüquqi şəxslərin fəaliyyətinin səmərəliliyinin gücləndirilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı;

2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “İri dövlət müəssisələrində maliyyə və biznes fəaliyyətinin şəffaflıq-səmərəliliyin gücləndirilməsi üzrə tədbirlər planı”;

3. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “İri dövlət şirkətlərinin gəlir və xərcləri haqqında” .

Özəlləşmə prosesinin başlandığı gündən (1996-2016) bu günə qədər 20 iri dövlət müəssisəsindən 16-sının artıq səhmdar cəmiyyətinə çevrildiyini qeyd edə bilərik. Səhmdar cəmiyyətinə çevrilməsinə baxmayaraq, bu müəssisələr (SOCAR istisna olmaqla) ölkənin fond bazarında ciddi mövqeyi nümayiş etdirə bilməmişlər. Bu sahədə yalnız ARNDŞ-ni xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, onun mütərəqqi beynəlxalq təcrübələri mənimsədiyini söyləyə bilərik.

Beynəlxalq təcrübə. Müasir dövrdə dövlət mülkiyyətinə aid olan müəssisələr Mərkəzi Asiyada, Şərqi Avropa ölkələrində ciddi bazar iştirakçılarına çevrilmişlər. Həmin ölkələrdə geniş miqyaslı özəlləşdirmənin həyata keçməsinə baxmayaraq dövlət sektoru bir sıra göstəricilər üzrə ÜDM-də xüsusi çəkiyə malikdir (cədvəl 1).

Cədvəl 1.

Bəzi ölkələrdə dövlət müəssisələrinin ÜDM-də çəkisi

Ölkələr	Çəki %
Belarusiya	61
Azərbaycan	45
Norveç	33
Ukrayna	16
Polşa	20
Moldova	16
Serbiya	10
Gürcüstan	4

Mənbə: SOE FACT (2014-2016). Hesabat

2015-ci ildən başlayaraq aşağı neft gəlirlərinə uyğun dövlətin iqtisadi siyasətinin formalaşdığını nəzərə alaraq büdcədən bu sektorun maliyyələşdirilməsi imkanları azalmış, bu sektorda ciddi islahatların həyata keçirilməsi aktuallaşmışdır. Belə ciddi islahat kimi biz dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrin özəlləşdirilməsi prosesini misal göstərə bilərik. Xüsusən də 2016-cı ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən imzalanan “Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin sürətləndirilməsi və idarə edilməsinin səmərəliliyinin artırılması ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında” fərmanını qeyd etmək lazımdır.

Nəzərdə tutulan fərman qeyri-neft sektorunun inkişafı istiqamətində ölkədə iqtisadi fəallığı artırmaq, özəl sektora əlavə stimula vermək, struktur dəyişikliyinə özündə birləşdirməklə şaxələndirməni həyata keçirmək, ümumən makroiqtisadi tarazlığın təmin olunması və səmərəliliyin yüksəldilməsi məqsədilə bir sıra tədbirlər paketi nəzərdə tutur. Bu tədbirlərə dövlət mülkiyyətində saxlanılacaq müəssisələrin siyahısının müəyyən olunması, onların restruksiyaziyasının həyata keçirilməsi, qeyri-istehsal profil sahələrin özəlləşdirməyə çıxarılması əsas müddələrdən hesab olunur. Özəlləşdirilməyə çıxarılaçaq müəssisələrin isə sağlamlaşdırılması üçün maliyyə öhdəliklərinin və borclarının tənzimlənməsi, idarəetmə və sosial problemlərin həlli, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin şəffaflığı, xüsusən də regional miqyasda sağlam rəqabət mühitinin yaradılması əsas hədəflərdən sayılmışdır. Şübhəsiz ki, belə bir prosesin həyata keçirilməsi dövlət əmlakı ilə bağlı bəzi normativ hüquqi aktlarda dəyişiklikləri tələb edəcəkdir. Özəlləşdirməyə çıxarılan dövlət müəssisələrinin səhmdar cəmiyyətə çevrilməklə kooperativ idarəetmənin bu sektor üzrə reallaşması daha da sürətlənəcəkdir.